

Seleksjonisme og kontekstualisme – revolusjoner i moderne psykologi

Kjetil Viken

Høgskolen i Lillehammer, Avdeling for pedagogikk og sosialfag

B.F. Skinners bidrag til psykologien som fagfelt er allment akseptert. Denne artikkelen vil presisere at bidraget best kan forstås som en revolusjon i retning av at seleksjonisme og kontekstualisme ble viktige(re) ingredienser i forståelsen av menneskets atferd. Med B.F. Skinner utviklet psykologien seg i retning av å bli til en atferdsvitenskap hvor analyseenhetene ble klargjort og seleksjonsmekanismene kartlagt. Dette bidraget til Skinner blir sett opp mot Charles Darwins banebrytende oppdagelse av seleksjon av arter.

Denne artikkelen vil gi en kortfattet beskrivelse av hvordan Skinner drev forståelsen av seleksjonen som skjer på individnivå enda lenger enn forståelsen man hadde opparbeidet om seleksjon av arter. Prinsippene utarbeidet av Skinner om seleksjon av atferd var svært like prinsippene om seleksjon av raser av Darwin. De ontogenetiske seleksjonsprinsippene ble derimot forklart med henvisning til hva som faktisk var mekanismen bak dem. Med begrepet ontogenetisk seleksjon menes individets utvikling i løpet av dets levetid, her forstått som forming av et komplekst atferdsrepertoar gjennom atferdsmessig evolusjon. Utvikling av trekk hos ulike arter ved naturlig (organisk) seleksjon kalles fylogenesen. Fylogenetisk seleksjon innebærer bl. a. at vi som mennesker har med oss noen nedarvede reflekser og genetisk baserte preferanser når vi fødes. Disse refleksene og preferansene danner et grunnlag som kan forstås som utgangspunkt for den ontogenetiske «forming og filingen» av atferd som begynner umiddelbart etter fødselen.

Skinners mange bidrag til forståelsen av seleksjon (e.g., Skinner, 1981) er godt kjent og de står seg godt den dag i dag. Fenomener

som forsterkning, straff, forming, diskriminasjon og forsterkningsskjema er eksempler på Skinners bidrag som fra 1930-tallet (e.g., Skinner, 1933, 1938) og utover ble demonstrert i laboratorier for deretter å bli gjort allmenngyldige. Med underbygning av eksperimentelle studier, primært med rotter og duer i operante kamre, så har disse prinsippene blitt demonstrert, replikert og videreutviklet. Siden 1960-tallet har også prinsippene blitt anvendt ved at de har blitt tatt med ut av laboratoriene og vekk fra skrivepultene – og ut i den kliniske hverdagen (e.g., Baer, Wolf, & Risley, 1968).

Skinner på sin side var mest opptatt av de bakenforliggende implikasjonene som disse funnene i laboratoriene medførte. Han uttrykte bl. a. at behaviorismen ikke er vitenskapen om atferd, men filosofien om vitenskapen om atferd (Skinner, 1974). Til tross for at han var en fremragende vitenskapsmann, så var hans fokus primært rettet inn mot hvilke implikasjoner disse funnene hadde for forståelsen av menneskets atferd og hvordan atferdsanalytiske prinsipper kunne brukes til å skape en bedre verden. At han studerte dyr i små operante kamre for så å interessere seg mest for kompleks mennes-

Korrespondanse til kjetil.viken@hil.no

kelig atferd, skal jeg ikke bruke tid på i denne sammenhengen. Poenget er at Skinner ledet an i en revolusjonerende endring i måten man knyttet funn fra eksperimentelle studier med dyr til måten å forstå de kontekstuelle og selekterende prinsippene bak menneskelig kompleks atferd.

B.F. Skinner tilførte noe radikalt nytt til forståelsen av menneskets atferd. Dette gjorde han med utgangspunkt i et psykologifelt som lenge hadde dreid seg om introspektive metoder, til en psykoanalytisk tradisjon med fokus på strukturendrende terapi og deretter en påfølgende behavioristisk revolusjon. Av de mest grunnleggende bidragene, fra mitt synspunkt, var nettopp det faktum at han dreide forståelsen av menneskets atferd mot en kontekstualistisk og seleksjonistisk retning. Kontekstualismen, forstått som synet på at atferd kun kan forstås ut ifra den situasjonen den forekommer i, hadde selvsagt allerede røtter i den da mer tradisjonelle behaviorismen. Watsons positivistiske syn på psykologi dreide seg i stor grad om at det kun var observerbare fenomener som var av interesse – og det er en naturlig slutning at han og meningsfellene hans så atferd som noe som stod i sammenheng med de omgivelsene som denne atferden forekom i. Skinners betydelige bidrag kom bl.a i form av at han definerte prosessene som ligger til grunn for dette samspillet. Det var et enormt bidrag til legitimeringen av teorier om atferd at disse prosessene ble demonstrert i laboratoriene. Forholdet mellom atferd og kontingente stimuli viste tydelig at atferden ikke kan forstås som noe annet enn noe som har et symbiotisk forhold til omgivelsene som atferden forekommer i.

En vitenskap trenger definerte enheter som skal studeres for at sammenhenger skal kunne demonstreres. Skinner brakte på banen begrepet «operant» for å kunne klassifisere atferd til enheter som kunne forstås, observeres og manipuleres. Operanter defineres som klasser av responser som har samme funksjon i henhold til sine omgivelser. Omgivelsene ble dertil klassifisert som

ulike kategorier av stimuli for at disse skulle kunne forstås, observeres og manipuleres på samme måte. Primært dreide dette seg om to kategorier av stimuli med to underkategorier hver; forsterkere forstått som positive og negative forsterkere og straffere forstått som positive og negative straffere. Motivasjonelle operasjoner og settinghendelser er andre stimuluskategorier som står i kontingente forhold til operanter. Disse vil jeg ikke omtale videre i denne sammenhengen da de ikke er begreper som har B.F Skinner som opphavsmann (selv om han har omtalt begrepene ved ulike anledninger).

To-termskontingensen forstås som en kontingens mellom en operant og de forsterkende og svekkende stimuli som opprettholder og avgrenser denne enheten. Det er altså et åpenbart kontekstuell forhold mellom en klasse av responser og de konsekvensene disse atferdene medfører. Det går på denne måten altså ikke an å betrakte atferd som noe annet enn noe som står i konstant forhold til omgivelsene. Det som selekteres gjennom konsekvensers effekt på atferd, er ikke nødvendigvis den spesifikke operanten, men heller respons-stimulusrelasjonen i seg selv. Som et eksempel, kan vi se på den operante klassen av å si hva du heter når du blir spurt om dette. Det å svare «Kjetil» i nærvær av foranledigende stimuli som «Hva heter du?», er formet og opprettholdt av de konsekvensene det medfører å svare på denne måten – samt avgrenset av konsekvenser for å svare på andre måter eller ikke svare i det hele tatt. Dette illustrerer også at respons-stimulusrelasjonen heller ikke kan forstås i fravær av konteksten som denne symbiotiske relasjonen forekommer i. Man snakker altså om såkalte diskriminerte operanter, noe som har avstedledet begrepet «tretermskontingensen». Som en følge av dette, kan altså ikke den operante klassen av atferd forstås hverken uten henvisning til konsekvente stimuli (respons-stimulusrelasjonen) eller til foranledigende stimuli (altså en stimulus-respons-stimulusrelasjon). Det kontekstuelle i forholdet mellom atferd og stimuli er

åpenbart og effekten ulike stimuli har på atferd er like åpenbart seleksjonistisk.

Skinner's bidrag representerer altså kontekstualisme i den forstand at atferden og stimuliene før og etter atferden ikke kan tolkes eller forstås på noen annen måte enn som noe som henger sammen. Det å si «Kjetil» i *fravær* av at noen spør om hva jeg heter tilhører rett og slett en annen operant klasse enn å svare i nærvær av dette spørsmålet og denne stimulus-responsrelasjonen har sin egen seleksjonshistorie. Avdekkingen av disse grunnleggende prinsippene med forsterkning, straff og ekstinksjon representerer seleksjonisme – og det på en måte som var mer beskrivende enn hva Darwin gjorde da han avdekket fylogenetisk seleksjon. Darwin var ikke i stand til å si noe spesifikt om mekanismene som forårsaket seleksjonen. Det gjorde Skinner om ontogenetisk seleksjon.

B.F Skinner gjennomførte mange små skritt som vitenskapsmann og filosof, noe

som medførte et stort skritt for forståelsen av menneskeheten.

Referanser

- Baer, D. M., Wolf, M. M., & Risley, T. R. (1968). Some current dimensions of applied behavior analysis. 1. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 1(1), 91-97. doi: 10.1901/jaba.1968.1-91
- Skinner, B. F. (1933). On the Rate of Extinction of a Conditioned Reflex. *The Journal of General Psychology*, 8(1), 114-129. doi: 10.1080/00221309.1933.9713178
- Skinner, B. F. (1938). *The behavior of organisms: an experimental analysis*. Oxford, England: Appleton-Century.
- Skinner, B. F. (1974). *About behaviorism*. New York: Knopf.
- Skinner, B. F. (1981). Selection by Consequences. *Science*, 213(4507), 501-504.
-